

УДК 371.036

Умрихіна Оксана, Висоцька Тетяна

СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ В КОНТЕКСТІ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті, спираючись на виховну функцію музики, розглянуто необхідність звернення до українського музичного фольклору для виховання соціальної національної свідомості. Проаналізовано питання соціального виховання і музичного мистецтва в історичній хронології. Розкрито вплив музики, музичного фольклору і музичного мистецтва на соціальне виховання, на національну свідомість, на збереження національної самобутності у сучасній масовій музичній культурі.

Ключові слова: соціальне виховання, музика, музичний фольклор, національна свідомість.

В статье, опираясь на воспитательную функцию музыки, рассмотрена необходимость обращения к украинскому музыкальному фольклору для воспитания социального национального сознания. Проанализированы вопросы социального воспитания и музыкального искусства в исторической хронологии. Раскрыто влияние музыки, музыкального фольклора и музыкального искусства на социальное воспитание, на национальное сознание, на сохранение национальной самобытности в современной массовой музыкальной культуре.

Ключевые слова: социальное воспитание, музыка, музыкальный фольклор, национальное сознание.

In the article, based on the educational function of music, considered the need to appeal to Ukrainian folk music for the upbringing of social national consciousness. The questions of social education and musical art in historical chronology are analyzed. The influence of music, musical folklore and musical art on social education, on national consciousness, on preservation of national identity in modern mass music culture is revealed. The research in dissertation is carried out in relation to the problem of forming of patriotic values of students of colleges in the process of regional-searching activity. Essence and structure of concept «patriotic values» are scientifically grounded; the semantic structure of patriotic values is exposed in unity of agnosticism, emotionally-valued, active and practical components, criteria, indexes and levels of formation of this personal integral education of students of colleges are determined. The model of forming of patriotic values of students of colleges is built in after classes work, the relationship between components of the model are described; the pedagogical conditions of its realization, which provide efficiency of process of forming of patriotic values for students by means of regional-searching activity are

appointed.

Key words: *social upbringing, music, musical folklore, national consciousness.*

На нинішньому етапі розвитку нашого суспільства особливого значення набуває проблема виховання підростаючого покоління, яка стає однією з головних у педагогічній теорії і практиці. Закономірною є спроба переглянути зміст окремих понять, по-новому осмислити явища і процеси, які відбуваються у практиці сучасної школи.

Оскільки особистість розвивається і змінюється разом із розвитком і зміною соціально-економічних умов суспільства, то в нинішній час цей педагогічний процес потребує радикальної перебудови. Соціалізація як закономірний процес сприяє розвитку системи соціальних утворень у свідомості людини, в якій віддзеркалюються її найактуальніші потреби, інтереси, погляди, ставлення до інших і навколишньої дійсності, до себе самого як соціального індивіда. Водночас аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури, вивчення досвіду соціального виховання учнів свідчать про те, що чимало аспектів цієї багатогранної проблеми поки що залишаються мало дослідженими. Зокрема питання соціального виховання учнів засобами музики в школі нового типу не знайшло ще всебічного висвітлення в наукових працях. Музика в соціальному вихованні школярів займає особливе місце, адже її морально-духовний зміст є основною силою впливу на особистість.

Базуючись на концепції розвитку людини у суспільно-історичній практиці, радянська педагогіка, особливо в перші роки її становлення, надавала першочергового значення проблемі формування особистості як представника соціального типу (Н. Крупська, А. Луначарський, С. Шацький).

Такі вітчизняні вчені-педагоги як С. Русова, Є. Яновська в своїх працях звертають увагу на всі компоненти, які впливають на соціальне виховання. Так, у праці С. Русової «Нова школа соціального виховання» автор звертає увагу на спадщину, мову, емоції, інстинкти, сприймання та увагу, оточення дитини, без чого соціальне виховання неможливе. А в праці Є. Яновської «Соціальне виховання як неминуча історична проблема» розглядається питання соціального виховання як безперервного процесу суспільства. Автор розглядає «Дитячу хату» як провідну зірку соціального виховання; на її думку це є та хата, де найкращі мрії повинні справдитися.

Не зважаючи на те, що проблема виховання школярів розглядається з різних позицій, всіх їх єднає спільна ідея: процес соціального виховання, соціального становлення і духовного розвитку особистості в основному зумовлений зростанням соціальної активності цієї особистості, її творчим ставленням до дійсності, оточуючого світу.

Важливість проблеми соціального середовища і школи розглядалися

в працях А. Бондар, В. Бочарова, Ю. Гапон, В. Кабуш, О. Киричук, Л. Новікова, М. Скаткін. При дослідженні проблеми ми спиралися на ідеї активного виховання К. Ушинського, В. Сухомлинського, А. Макаренка, С. Шацького та ін. Загальнотеоретичну основу дослідження склали роботи педагогів: О. Вишневського, О. Гладка, О. Киричука, О. Ростовського, М. Шилова, а також психологів І. Бежа, П. Блонського, Л. Виготського, І. Кона, О. Леонтєва, С. Рубінштейна.

Вивчення й аналіз теорії і практики сучасної школи дають право стверджувати, що проблема соціального виховання в сучасних умовах потребує глибокого педагогічного аналізу, її обговорення проходило на рівні загально-філософських підходів, або ж зводилось до методичних рекомендацій.

На сьогодні практично відсутні цілісні дослідження, які передбачають створення належних виховних систем із розробленим механізмом управління. Це, безсумнівно, ускладнює прямий вихід цікавих теоретичних розробок на рівень педагогічної практики.

Особливо важливими для нас стали дослідження, в яких проблеми соціального виховання дітей розглядалися в різних аспектах І. Зверєва, А. Капська, Л. Коваль, М. Лукашевич, А. Мудрик, Ю. Сичов, С. Хлебик, де йдеться про значення для людини та суспільства загальнолюдських цінностей, виховання соціальних якостей особистості, вироблення вмінь та навичок соціальної поведінки і т.д.

Окремі аспекти теорії мистецтва як самостійної форми суспільної свідомості відображені в працях Л. Виготського, М. Кагана, О. Ростовського, В. Суханцевої, В. Тарапати. Роль музичної спадщини нашого народу розглядається в дослідженнях О. Дем'янчука, Г. Довженок, Л. Коваль, М. Поповича, В. Шевченко.

Значний інтерес у дослідженні проблеми становить спадщина відомих письменників, композиторів, педагогів, видатних діячів культури А. Авдієвського, М. Драгоманова, М. Костомарова, М. Леонтовича, М. Лисенка, П. Чайковського, Т. Шевченка.

Таким чином, аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури, вивчення досвіду соціального виховання учнів свідчать про те, що чимало аспектів цієї багатогранної проблеми поки що залишаються мало дослідженими.

Мета статті полягає у висвітленні ролі музичного мистецтва як засобу соціального виховання.

Соціальне виховання – процес двоплановий. Держава формулює завдання соціального виховання, створює його інфраструктуру, визначає програму та зміст. У той же час реалізують виховання конкретні соціальні, групові та індивідуальні суб'єкти, що мають власні ціннісні орієнтації, стереотипи і вносять суттєві корективи до вимог громадських норм і державних установок. Внаслідок цього, з одного боку, у практиці виховання

народжуються нові явища, з іншого – вихователі та учні проявляють консерватизм, який має глибокі історичні, етнічні та соціально-психологічні коріння. Через це, наприклад, у межах однієї системи складаються різні стилі педагогічного керівництва і взаємодії.

Мистецтво – це особливий вид духовно-практичного освоєння дійсності за законами краси. Особливість цього освоєння полягає в тому, що воно виступає в художньо-образній формі, і визначається в тому, що: за його допомогою людина здатна сприймати світ, що оточує її у цілісності; воно може проникати в найпотаємніші куточки людської душі, хвилювати й робити людину величною; воно безпосередньо контактує з емоційною сферою особистості, найбільш рухливою та пластичною сферою людської психіки; за допомогою мистецтва ідея втілюється в такій формі, яка збуджує емоції, активізує уяву, викликає особливі переживання, які називають естетичними, або художніми.

Художні емоції виникають лише при зустрічі з соціально-історичним, вагомим, важливим для багатьох. Вони є наслідком не механічного, пасивного, а неодмінно творчого сприймання, яке підносить людину, розвиває її уяву та інтелект. Взаємодія почуттєвої та інтелектуальної сфер під час сприймання твору мистецтва надає враженню особливої сили. Тому визнають такі функції мистецтва: суспільно-перетворювальну, пізнавально-евристичну, художньо-концептуальну, передбачення, інформаційну та комунікативну, виховну, навіювання, естетичну, гедоністичну.

Виховна функція мистецтва полягає у впливі на особистість через естетичний ідеал, який виявляється як у позитивних, так і в негативних образах. Мистецтво дозволяє людині пережити інші життя як свої, збагатитися чужим досвідом. Цей досвід виступає як художньо організований, узагальнений, осмислений митцем.

Музика говорить з людиною «безпосередньою мовою душі», хвилює людину, викликає багато емоцій. Тому музика – це не відображення предметного світу, а відображення людських почуттів та думок.

Музичне мистецтво, впливаючи на емоційну сферу людини, її почуття, повинно привертати її думки й волю на досягнення ідеалу. Воно володіє низкою рис, які виділяють його як особливу форму людської життєдіяльності. У своєму змісті твори музичного мистецтва виражають думки й почуття людей. Твори музичного мистецтва мають на меті поєднання в собі певних соціальних цілей: соціальну дію на людину, можливість дати їй естетичну насолоду, принести радість спілкування з мистецтвом і викликати відповідну реакцію почуттів і думок, залишити слід у духовному світі особистості, тобто закликати суспільство не тільки до відображення, а й до перетворення світу. Тому стає цілком незаперечним вплив музики на формування різних сторін особистості, включаючи й національну свідомість. А через спілкування з народною музикою людина глибше пізнає його історію, трансформовану в думи, пісні тощо, розкриває

невідомі сторінки культури свого народу, живиться його духовними здобутками.

Духовні цінності кожної нації визначають її місце й роль в історії людства. Питання збереження та розвитку української культури, зокрема, музичної, нерозривно пов'язано з проблемою відродження української духовності. За визначеннями Д. Чижевського та М. Костомарова, характерною рисою української ментальності є емоційно-чуттєвий характер української душі. Неодмінною рисою української душі стала її пісенність.

Пісенний фольклор містить у собі неоціненний матеріал для вивчення традиційних етико-естетичних засад українського народу, а також відображає еволюцію ідеалів, яка відбулася в процесі історичного розвитку нації.

Саме до народної пісні зверталися дослідники українського менталітету. На пісенний матеріал спиралися у своїх наукових працях М. Костомаров, О. Потебня, М. Драгоманов, В. Антонович, М. Сумцов, І. Франко, М. Грушевський та ін., фольклористи, історики, літературознавці.

Зокрема, М. Костомаров наголошував на тому, що кожен народ має свій ідеал, який можна виявити, звернувшись до фольклорних джерел. Д. Чижевський вважав дослідження зразків народної творчості одним із способів пізнання світосприйняття різних соціальних типів.

Народна пісня репрезентує традиційне бачення українцем прекрасного, огидного, високого, низького, трагічного, комічного, героїчного, відображає стереотипи поведінки етносу, які тісно пов'язані з його світоглядними уявленнями.

Також народна пісенна творчість є складовою народної педагогіки, оскільки містить у собі систему етичних еталонів та ціннісних орієнтацій. Тому вона посідає вагомe місце в системі народної педагогіки як сукупності емпіричних знань у справі виховання, бо наповнена дидактичним змістом та пов'язана зі звичаями, обрядами, святами, що супроводжують найважливіші події нації, окремої особистості. Сьогодні у прогресивній вітчизняній музиці високо цінується музичний фольклор як важливий чинник народних традицій.

Значення музики як чинника соціального виховання особистості полягає і в морально-естетичному характері її впливу: емоційний зміст твору стає стимулом для формування та вияву почуттів, емоційним фоном життя й діяльності людини. Ось чому думи та історичні пісні, виконувані кобзарями та лірниками, відігравали значну роль у житті народу. І. Франко мав усі підстави писати, що «думи та пісні виховували нові покоління, вливаючи в них з материнським молоком того самого героїського духу, котрим жили батьки».

У думках та історичних піснях, у конкретних образах, подіях, ситуаціях відображено картини минутого нашої землі, уявлення про подвиг, мораль. Науковці виділяють три основні теми історичних пісень – це боротьба проти

турецько-татарських нападників та польських і московських загарбників. Популярним у народі є цикл історичних пісень, у яких оспівуються перемоги козаків у Визвольній війні українського народу середини XVII ст.

З відродженням національного духовного життя звернення митців до подій вітчизняної історії, нових історичних фактів, що раніше залишалися поза увагою, сприяє пробудженню національної свідомості. Це стосується й музичної культури, у якій поряд з відродженням української класики відчутний вплив авангардистських течій.

Найбільш цікавим явищем останньої третини XX ст. стало злиття фольклору з такими різновидами естрадної музики, як джаз, рок та поп-музика, що сприяло створенню власних музичних напрямів на фольклорній основі в українській популярній музиці. Водночас у колах широкої громадськості виникає занепокоєння у зв'язку з поширенням у молодіжному середовищі явищ масової культури із заниженими естетичними критеріями. Тому проблема українізації молодіжної музичної культури є актуальною поряд з іншими як складник духовного відродження нації.

Висновки і перспективи дослідження полягають у подальшому розвитку теорії і практики використання виховних можливостей музики в соціальному вихованні учнів. Таким чином, потрібно сказати, що музичний фольклор і був носієм національних ціннісних орієнтацій. І щоб зберегти національну самобутність у сучасній масовій музичній культурі, потрібно повернутися до українських національних джерел як дієвого формування національної свідомості. Це питання, на нашу думку, є актуальним, і тому потребує подальших досліджень у сфері соціального виховання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про схвалення Концепції проекту Загальнодержавної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2009–2015 роки: за станом черв. 2008 р. / Кабінет Міністрів України // Офіц. вісн. України. – № 43. – С. 119–123.
2. Борисова Т. Б. Мистецтвознавчі аспекти підвищення кваліфікації працівників культури / Т. Б. Борисова // Актуальні питання культурології. – Рівне: РДГУ, 2006. – Вип. 4. – С. 144–145.
3. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – М. : Политиздат, 1991. – 560 с.
4. Сгорова І. В. Управління процесом формування національної самосвідомості на уроках музики в сучасних умовах / І. В. Сгорова // Управління національною освітою в умовах становлення і розвитку української державності : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. – К.: ІЗМН, 1998. – С. 137–140.
5. Вишневецький О. Ще раз про народження громадянина: Національне і

- громадянське у сучасному українському вихованні / О. Вишневський // Освіта. – 2002. – 6–13 лют – С. 6–7.
6. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Д. Чижевський. – Нью-Йорк: Накладом Ради оборони і допомоги Україні Укр. конгресового комітету Америки, 1991. – 175 с.
  7. Костомаров М. І. Слов'янська міфологія: Вибрані праці з фольклористики й літературознавства / М. І. Костомаров. – К.: Либідь, 1994. – 382, [2] с.
  8. Павленко В. М. Етнопсихологія / В. М. Павленко, С. О. Таглін. – К.: Сфера, 1999. – 408 с.
  9. Франко І. Твори в 20-ти томах / І. Франко. – К.: Держлітвидав, 1955. – Т. 16: Літературно-критичні статті. – 467 с.
  10. Волинець Ю. Фольклорний образ Богдана Хмельницького і його рецепція у критичній літературі / Ю. Волинець // Вісн. Черкас, ун-ту: Сер. Філологічні науки. – 2008. – Вип. 138. – С. 157–167.
  11. Думи та пісні про Богдана Хмельницького. – К.: Муз. Україна, 1970. – 132 с.
  12. Героїчний епос українського народу: Хрестоматія. – К : Либідь, 1993. – 432 с.
  13. Кияновська Л. О. Сильова еволюція галицької музичної культури ХІХ–ХІХ ст. / Л. О. Кияновська. – Тернопіль : Астон, 2000. – 340 с.